

AZ ANGOL-BÚR KONFLIKTUS GYÖKEREI, AZ 1899–1902-ES DÉL-AFRIKAI HÁBORÚ ELŐZMÉNYEI

Rosta Máté
történelem-földrajz szakos tanár, hadtörténész hallgató
Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
materosta@gmail.com

1. Az angol közigazgatás kezdetei

Amikor a britek a 19. század fordulóján birtokba vették Fokföldet, ugyanolyan korlátozott célok vezették őket, mint korábban a hollandokat. Nem akartak mást, csak a Föld egyik legfontosabb stratégiai pontját, ahonnan ellenőrizni lehet a teljes Indiába és a délkelet-ázsiai szigetvilágba irányuló forgalmat.¹ A területtel együtt azonban mélyülő problémákat is kaptak. Az afri-kanerek hangos kisebbsége, a búrok, már a holland adminisztráció parancsait is semmibe vették, az új földek meghódítását illetően és az angolok ez irányú utasításai sem voltak túl hatásosak. Igaz a búrok egyre nagyobb méretű terjeszkedését a kényszer szülte, a belátás azonban mindkét fél részéről hiányzott. Habár a britek csak egy támaszpontot akartak, amikor megérkeztek Fokföldre a gyarmat határai már messze nem csak a Tábla-öböl környékén feküdtek.

A népesség nagy része ugyan még mindig itt koncentrálódott, de a fehér telepesek birtokainak északi határa Fokvárostól 480 kilométerre húzódott, az Oranje-folyó közelében. A keleti határ, ez az irány mindig is kedveltebb volt a terjeszkedés szempontjából a bőségesebb csapadék miatt, még messzebb volt, a Great Fish-folyó közelében, Fokvárostól 800 kilométerre.² Ennek oka elsősorban az éghajlat volt. Mint említettük a búrok kivándorlása kényszer szülte megoldás volt, a társadalmi okok azonban, amik az állattenyésztés elterjedéséhez vezettek, politikai feszültséget okoztak nem csak a fehérek és a feketék között, de a fehér közösségen belül is. Problémát jelentett az egyre nagyobb viszály az újabb területeket birtokba vevő búrok és a térségben szintén új jövevénynek számító bantuk között is. A búrok végül beleegyeztek az angol uralomba 1814 után, mert az garan-

tálta számukra a búr-bantu határ védelmét.³ Az 1820-as évek végére nagyot változott a helyzet. A francia veszély, ami szükségessé tette az angolok számára Fokföld megszállását megszűnt. Ami maradt az a gyarmattal járó sok-sok költség. Kereskedelmi szempontból nem volt jelentősége a gyarmatnak, csak korlátozott mennyiségben állítottak itt elő nem túl jó minőségű bort és némi gyapjút. Emellett a bevándorlók számára sem volt vonzó a terület, kevesebben telepedtek le itt, mint Nagy-Britannia egyéb gyarmatain.⁴ Az újonnan érkezők nagy része betelepítés következtében került ide, ugyanis az angol kormány a védelmi költségek csökkentésének érdekében a napóleoni háborúk ötezer veteránját telepítette a keleti határra, ezzel spórolva meg egy állandó helyőrség létesítését a térségben és csak a fokvárosi brit erődért vállalva konkrét felelősséget.⁵ A telepítésnek azonban volt egy másik célja is.

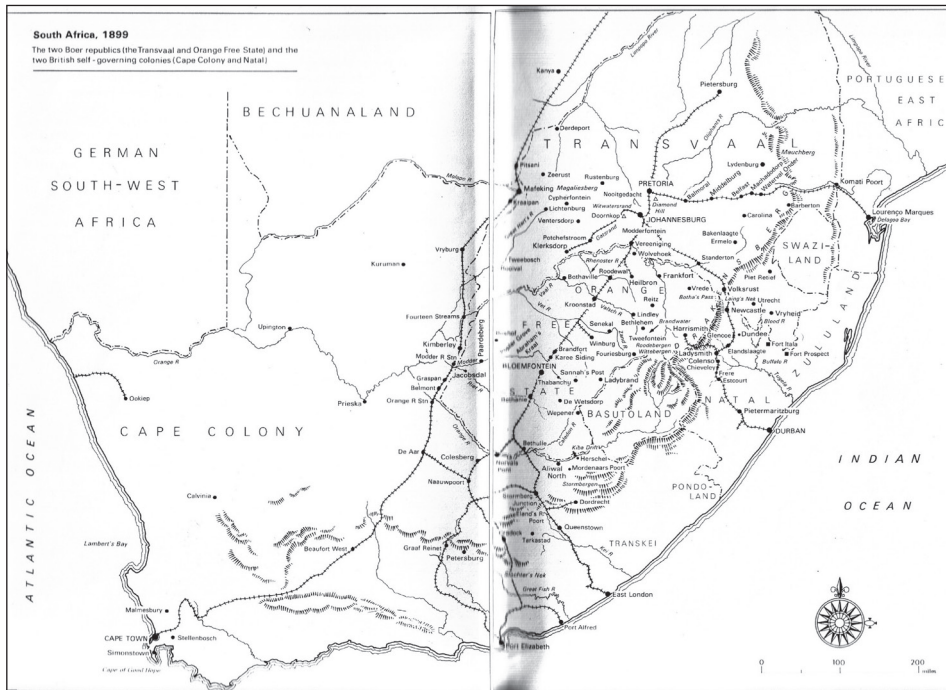
2. A búr republikanizmus gyökerei

A 17. századi holland telepesek helyzete Dél-Afrikában hasonlított az ugyanabban az időben kivándorló angol telepesekhez Észak-Amerikában. A kolónia első tagjai ugyanolyan vallási üldözöttek voltak, mint észak-amerikai hittársaik és ugyanúgy meg voltak győződve kiválasztottságukról, valamint hogy az új földeket Isten adta nekik egy szebb világ felépítéséhez. Ehhez a fanatikus vallási meggyőződéshez azonban határtalan felsőbbrendűség tudat is párosult a már itt élőkkel szemben, ami ugyan nem keltett különösebb megütközést a 17. században, de egyre inkább szemet szúrt a 19. században. Az 1799-től a tér-

ségben működő misszionáriusok jelentései alapján a Nagy-Britanniában élőket egyre inkább megbotránkoztatták a dél-afrikai társadalmi viszonyok, melyek keretében a kasztrendszerhez hasonlóan a fekete és színes bőrű lakosok gyakorlatilag csak szolgaként és rabszolgaként élhetett a fehérek irányítása alatt. A betelepítettekkel szemben így, az angol közvélemény részéről, megfogalmazódott az igény, hogy ezen változtassanak.⁶ A búrok számára ez az idegen betelepülés a létük és életformájuk elleni támadásként volt értékelhető és ez a konfliktus végig kísérte az egész 19. századot, mivel a korábbiakkal ellentétben, az újonnan érkezőket nem tudták asszimilálni, uitlandernek, külföldinek hívták őket, és fő politikai törekvésük az volt, hogy teljesen kizárják őket a politikából. 1834-ben ugyanis létrehoztak egy törvényhozói testületet, mondván az a közösség, amely önmaga védelméért felelős, a kormányzatban is szerephez kell hogy jusson. A képviselők azonban nem a határvidék búr népességéből kerültek ki, hanem a Fokváros környéki gazdák közül, így a frontier népessége újfent csak becsapva érezte magát.

3. A „nagy trek”

Az utolsó cseppet az 1833-as rabszolga felszabadítás jelentette az egész Brit Birodalom területén, pontosabban a nem elégségesnek ítélt kompenzáció a felszabadított rabszolgák után, valamint az, hogy az új brit kormányzó 1836-ban annektálta a határvidék bantu felét, ezzel lezárva az utat a búrok terjeszkedése előtt.⁷ Ezen események hatására zajlott le a „nagy trek”, a búrok kivándorlása 1835-37 között (afrikaans nyelven a



Dél-Afrika 1899-ben. Forrás: Pakenham, Thomas: The Boer War. Weidenfeld and Nicolson, London, 1979., 6-7. o.

groot trek), mely során körülbelül ötezer búr és nagyjából ugyanennyi szolgáló hagyta el Fokgyarmatot, hogy a brit fennhatóságtól távol, szabadon éljen.⁸ Ez körülbelül a kelet fokföldi telepések negyede volt.⁹ A kivándorlók elsődleges célja a Zuluföldtől délre elterülő Natal volt, de már ekkor is indultak csoportok az Oranje-folyótól északra eső vidékek felé. Az irányt az előzetes felderítések határozták meg, ugyanis vízzel ezek a területek voltak a legjobban ellátva és ritkán lakottak voltak. A vidék azonban csak látszólag volt lakatlan, a bantuk vándorlása miatt néptelenedett ideiglenesen el. A búrok is összetűzésbe keveredtek a vándorló népcsoportokkal, de a kezdeti vereségek után működőké-

pes taktikát dolgoztak ki, a szekérváraként, afrikaans nyelven laagert.¹⁰ Legnagyobb győzelmüket 1838-ban a Blood Rivernél aratták, ahol az ellenséges zulusokat, akik előzőleg lemészárolták a tárgyalóküldöttséget, halomra ölték a laagertben kitérően védekező búrok. A zulus vesztesége elképesztő volt, talán a háromezer főt is elérte, míg a búrok oldalán 3 sérülés történt, az is már az üldözés során keletkezett.¹¹ Ezzel a győzelemmel a vortrekkerek elérték, hogy a szervezettebb bantu csoportok a Limpopo mögé húzódtak vissz, azonban a környék eredeti, a harcok elől elmenekült lakossága, lassan visszaszivárgott a területre és csak kis mértékben volt hajlandó a fehérek irányítása alatt dol-

gozni. Ezzel újabb konfliktus adódott, ugyanis a búrok idegennek tekintették őket és úgy gondolták később érkeztek a területre, mint ők. A „nagy trek” kezdetekor a búrok óhaját, hogy szabadon élhessenek és ennek garanciáit jól szemlélte Piet Retief kijelentése, 1837-ben keltezett kiáltványában: „Úgy hagyjuk el ezt a kolóniát, hogy az angol kormány biztosít bennünket arról, a jövőben önmagunkat igazgathatjuk anélkül, hogy bármibe is beleszólna.”¹² Mégis 1843-ban a britek annektálták Natalt. Ennek legfőbb oka, hogy az új állam és főleg annak kikötője Port Natal, a későbbi Durban, komoly riválisa lehetett volna Fokvárosnak, amihez semmi érdekük nem fűződött. Így a búrok azon része akik semmiképp sem akartak angol fennhatóság alatt élni tovább indultak és csatlakoztak azon társaikhoz akik eleve a Drakensberge-hegység túloldalán keresték a boldogulást. Ez a vidék jóval szárazabb volt ugyan a tengerpartnál, de itt, ha csak egy kis időre is, nyugalmat találtak a trekerek és két államot alapítottak. Ezeket Nagy-Britannia vonakodva bár de elismerte függetlennek. Transvaalt, hivatalos nevén Dél-afrikai Köztársaság, 1852-ben a Sand River-i konvencióban, Oranje Szabad Államot pedig 1854-ben a bloemfonteini konvencióban.¹³

4. A négy fehér gyarmat helyzete a „nagy trek” után

Ezzel a négy, fehérék irányította dél-afrikai állam tulajdonképpen elérte a mai Dél-afrikai Köztársaság területének határait, mivel Anglia 1848-ban végleg bekebelezte a Great Fish-folyó és a Kei-folyó közti területet, Brit-

Kafferföld koronagyarmatként, amit 1865-ben csatoltak Fokföldhöz Ciskei néven. A Kei-folyón túli területet, Transkeit, 1879 és 1894 között hódították meg, Baszutóföld pedig 1868-ban lett protektorátus, de ezek már csak kisebb területi változások voltak az előzőekhez képest.¹⁴ A brit igazgatású és a búr területek fejlődése azonban gyökeresen eltért egymástól. A brit gyarmatok, Fokföld és Natal a birodalom részeként részesültek annak áldásaiból is és bár nem voltak túl fejlettek a kereskedelembe azért be tudtak kapcsolódni. Fokföld elsősorban juhtenyésztéssel és szőlőműveléssel foglalkozott és ennek révén önellátóvá vált pénzügyi szempontból.¹⁵ Lassú fejlődése is megkezdődött és a század második felére egyértelműen Dél-Afrika vezető állama lett, ezáltal az egységesülési törekvések élén is Fokföld és vezetői álltak. Natal éghajlata inkább a kávé, tea, dohány, gyapot és cukornád termesztésére volt alkalmas, de főleg a cukornádtermesztésben voltak lehetőségek.¹⁶ A két terület etnikailag sem volt azonos. Fokföld népességére mindig is a sokszínűség volt a jellemző. 1854-ben 112 ezer európai lakosa mellett, jelentős színes, a kevert népesség Afrikában használt jelzője, és egyre növekvő számú afrikai lakosa volt. Nem mellesleg az európaiak között jelentős volt a búrok száma, többen maradtak Fokföldön közülük, mint ahányan a „nagy trekk” során kivándoroltak.¹⁷ Natalban élt viszont a négy állam közül a legkevesebb fehér, azonban ők szinte kizárólag angolok voltak. A fekete lakosság is homogén volt, nagyrészt zulu. A már említett cukornádtermesztés mellékhatásaként azonban itt,

és szinte kizárólag itt, jelentős számú indiai diaszpóra élt, bár nagyrészt a mai Pakisztán területéről származókról van szó.¹⁸ Az ültetvényeken ugyanis kezdetben nem dolgoztak fekete munkások, ugyanis a zuluk, bár fölművelők voltak, nem jöttek ide dolgozni, mert az hagyományosan női munkának számított. Így kényszerből a farmerek Indiában toboroztak munkaerőt, ezzel még tovább terhelve az amúgy sem egyszerű etnikai problémákat. 1860 és 1866 között körülbelül hatezer „kuli” jött Indiából és számuk 1895-re 80 ezerre nőtt.¹⁹

A két búr köztársaság, mindeközben a tengertől elzárva pre-kapitalista módon élte mindennapi életét, a búrok főként pásztorkodásból éltek, épp hogy a létminimumhoz szükséges feltételeket megteremtve. Vallásos életformájuk nem sokat változott az első telepések érkezése óta, mindent felülíró szabadságvágyuk pedig az egyik legfőbb mozgatórugója lett politikai törekvéseiknek. A két fővárosban Bloemfonteinben és Pretoriában lassan azonban erős elnöki hatalom jött létre, de főképp külső okok miatt. A búrok folyamatosan veszélyeztetve érezték életformájukat, ami a fehérek egyenlőségére és individuális szabadságára épült, az angolok által éppúgy, mint az őket körülvevő és elnyomott fekete többség által.

Az angol érdeklődés azonban nem terjedt túl a két már megszerzett gyarmat határain, csak akkor, ha az angol érdekek sérülni látszottak. Anglia érdeke pusztán annyi volt a térségben, hogy a bantukkal a viszony lehetőleg békés legyen és Fokföld valamint Natal ne jelentsen plusz költséget. Így még a század közepén is Dél-Afrika nem volt

több egy szegény, fejletlen területnél, amit elég volt informális eszközökkel kormányozni.²⁰

Az 1870-es évektől kezdődően azonban olyan változások történtek a terület életében, amik már az eljövendő háború szempontjából is hatványozott jelentőséggel bírnak.

5. A gyémántmezők felfedezése

1867-ben Hopetown közelében gyémántot találtak. A további kutatások kiderítették, hogy a Vaal és az Oranje összefolyásánál kivételesen gazdag lelőhelyek vannak. A területet Nyugati Grikvaföldnek hívták és pont Transvaal, Oranje Szabad Állam és Fokföld határán feküdt, így értelemszerűen mindhárom meg akarta szerezni.²¹ Ez végül Fokföldnek sikerült 1871-ben. Ezzel Fokgyarmat számára megnyílt a lehetőség, hogy valóban komoly fejlesztésekbe kezdjen és vezető szerepét tovább erősítse. 1892-re a gyarmat fehér lakossága elérte a 377 ezer főt, ami komoly növekedést jelentett és a főleg a brit szigetekről érkezők a etnikai arányt is az angolok javára módosították.²² 1880-ra a gyémántexport meghaladta az évi 3 millió fontot és a fokföldi kikötőkön áthaladó kereskedelem is megháromszorozódott, évi 15 millió fontot tett ki. A gyémántból befolyt összegek mozgásba hozták a gazdaságot, elkezdett kiépülni a helyi vasúthálózat, fellendült a bevándorlás és a kereskedelem.²³ Sok fekete is a területre érkezett, de ők csak kétkezi dolgozóként kaphattak munkát. A fellendülés eredményeképp 1872-ben Fokföld elnyerte az önkormányzati jogokat. Innentől kezdve azonban mind-egyik Dél-Afrikában élő európai közös-

ségnek mások voltak a céljai, ráadásul a britek elképzelései nem találkoztak ezekkel. A britek törekvése az volt, hogy a dél-afrikai adminisztrációkat összevonva létrehozzanak egy egységes közigazgatást, ami a legolcsóbb megoldást jelentette volna a számukra. Ezzel a birodalom keretein belül tartották volna a régiót, semmi nem állt volna a kereskedelem útjába és a fejlődés is felgyorsulhatott az egységesen bevezetett megoldások és a közös infrastruktúra által. Ez a megoldás mind a liberális, mind a konzervatív kormányok számára evidensnek látszott.²⁴

„Az, hogy a 19. században a dél-afrikai angol érdekeltségek egyre nagyobb súllyal jelentek meg a brit érdekek között még nem kellett volna, hogy azt jelentse, hogy az angol állam fizikailag is kiterjessze a fennhatóságát az egész területre.”

6. A Transvaali, vagy I. Búr Háború
Dél-Afrika egységesülésének forgatókönyve azonban különböző okokból, de mindegyik érdekelt fél ellenére volt. Fokföld nem akart osztozkodni a gyémántmezők hasznán, ráadásul tartott attól, hogy a kényesen kiegyensúlyozott politikai rendszere, Fokföld rendelkezett a legsokszínűbb lakossággal, felborul az többi állam eltérő etnikai arányai miatt.²⁵ A búr köztársaságok megsértődtek amiatt, hogy Fokföld kapta a gyémántmezőket. Ami ennél is fontosabb, hogy féltékenyen szemlélték az angol anyanyelvűek egyre nagyobb arányú bevándorlását. Így az egyesülést célzó

tárgyalásokkal az angoloknak semmit sem sikerült elérniük. Az események azonban mégis odavezettek, hogy Transvaal megszállása lehetségessé vált. A köztársaság elnöke Burgers nagy bajban volt, a kincstár kongott az ürességtől, belpolitikai támogatói elpártoltak tőle a Delagoa-öbölbe vezető vasút koncessziójának visszáságai miatt, ráadásul épp költséges háborút vívtak a Pedik ellen és a félelmetes Zulu Birodalom is mozgolódott a szomszédban. Így 1877 januárjában Sir Shepstone vezetésével egy angol kontingens megszállta az országot.²⁶ Ezzel Transvaal elvesztette azt a függetlenséget, amit Anglia még A Sand River-i egyezményben ismert el, és már sohasem szerezte teljesen vissza. Rövid távon azonban jól jártak a búr köztársaság lakói, mivel az angolok kénytelenek voltak beavatkozni az oldalukon a bantuk elleni küzdelembe. 1879 januárjában meg is indult a hadjárat a zuluk ellen. Az angolok meglepő isandhlwanai veresége után, ahol a britek legnagyobb veszteségüket, 1600 ember, szenvedték el a krími háború óta, végül győztek, de a zuluk bebizonyították a brit hadseregről, hogy nem verhetetlen. Ekkor tűnt fel a színen egy tehetséges transvaali politikus, Paul Kruger, aki elkötelezett volt Transvaal függetlensége és a búrok életformája mellett és harcot kezdett az angolok ellen, ami I. Búr háború, vagy transvaali háború néven vonult be a történelembe. A konfliktus 1880-81-ben zajlott és a búrok majubai döntő győzelme után a pretoriai konvenciók által Transvaal részleges függetlenséget kapott, belügyeit maga rendezhette.²⁷ Az európai hozzáállás a gyarmatokhoz és különösen Afrikához

átalakult a 19. század során, így csak idő kérdése lehetett mikor lánghol fel újra az ellentét a két republikánus érzelmű köz-társaság és a Brit Birodalom között.

7. Az európai gyarmati politika átalakulása

Az, hogy a 19. században a dél-afrikai angol érdekeltségek egyre nagyobb súllyal jelentek meg a brit érdekek között még nem kellett volna, hogy azt jelentse, hogy az angol állam fizikailag is kiterjessze a fennhatóságát az egész területre. Az 1880-as évektől az európai nagyhatalmak (jellemzően Nagy-Britannia és Franciaország) újabb gyarmatosító hullámot indítottak el, aminek célterülete az ázsiai és az afrikai kontinens volt. Ezt az új gyarmatosítást jól illusztrálja az az adat, hogy 1880 körül Afrika mindössze egytizede volt gyarmatosítva, míg az első világháborút megelőző években Afrika csupán egytizede nem volt gyarmatosítva.²⁸ Ezt az 1880 és 1914 közötti időszakot szokás „modern imperializmusként” is emlegetni. Ebben a folyamatban Franciaország és Nagy-Britannia játszott a vezető szerepet. A feléledő gyarmatosításnak többféle magyarázata lehet. A korszakban fellendülő és egyre gyorsabban fejlődő ipari termelés azt eredményezte, hogy Európa államai a saját termékeik védelmének érdekében újabb vámokat vezettek be, amikkel komoly akadályokat gördítettek a kontinensen korábban megszokott kereskedelmi szokások elé. A problémára felmerülő esetleges megoldásként szolgálhattott, hogy további hódításokkal szerezzenek maguknak az államok új piacokat, az Európában éppen ebben az idő-

szakban egyre erősödő nemzeti mozgalmak azonban ezt a lehetőséget az „öregkontinensen” lehetetlenné tették. Így az új piacokat más kontinensen kellett keresni. A hajózás fejlődése (a gőzhajók dominánssá válása) megkövetelte a támaszpontok létesítését a kereskedelmi útvonalak mentén, ahol a gőzösök után lehetett rakni szénrel. A saját bázisok létesítése az olcsóbb és biztonságosabb közlekedést tette lehetővé. Nem voltak a hajók kiszolgáltatva az anyaországtól távol más államok érdekeinek. A szárazföldi jelenlét pedig azt jelentette, hogy a hadsereget tengerentúli toborzással tudták erősíteni. Ennek köszönhetően kisebb létszámú kontingenssel is meg tudták tartani a területet. A hatalom szempontjából a tengerentúli területek nagysága pedig a gyarmattartó állam szimbólumává vált. A gyarmatosítók tetteiket próbálták megideologizálni és egyfajta „civilizációs” küldetésként tálalni a közvéleménynek. Minden ilyen elképzelésnél megfigyelhető, hogy az európai civilizációt a gyarmati civilizáció fölé helyezték. Minden érvelésnél megfigyelhető a „civilizáltak” hódító harca a „barbárok” ellen.²⁹ Az európaiak nagy részének a szemében a gyarmatosítás egyfajta romantikus képként élt. 1876-ban II. Lipót belga király Brüsszelbe összehívott egy kutatócsoportot, aminek tagjait több nemzetből hívta meg (angol, német, francia, belga orosz, olasz, osztrák).³⁰ Eredményként létrejött a Nemzetközi Afrika Társaság, aminek túl sok érdemi eredményt nem lehetett elkönyvelni. Az angolok és a franciák kezdetől fogva gyanakodva szemlélték II. Lipót tevékenységét. Az elmélet, misze-

*Búr gerillák*

Forrás: Pakenham, Thomas: The Boer War. Weidenfeld and Nicolson, London, 1979., 171. o.

rint a „civilizáltak” küldetése a „barbárok” javára cselekedni, valójában a kapzsiságnak és a becsvágynak volt szívesen hangoztatott palástolása. Franciaországban előszeretettel hivatkoztak a fölényben lévő fajok kötelességére. Jules Ferry 1885. július 28-án, a küldöttek kamarájában így érvelt: „A fölényben lévő fajok azért rendelkeznek ezzel a joggal, mert van egy kötelességük. Az a kötelességük, hogy civilizálják az alacsonyabb rendű fajokat.”³¹ Charles Depincé a Quinzaine című folyóiratban 1900-ban az emberi jogokra hivatkozott. „A hódítást csak egy dologgal lehet igazolni: azzal, hogy a hódító nemzet jobbít a leigázott faj anyagi és erkölcsi viszonyain.”³² Algéria főkormányzója valamivel később jelenlétüket a követ-

kezőkkel indokolta: „A civilizált fajt megillető jog erejénél fogva vonultunk fel [...], hogy elfoglaljuk azokat a területeket, melyek az elmaradt, a barbárság fokán megrekedt népek kezén paragon hevernek.”³³ Az angol hozzáállásra hasonló volt a jellemző. Ezt jól illusztrálja Rudyard Kipling 1899-ben megjelenő *The White Man's Burden* (A fehér ember gondja) című műve, mely komoly vitákat generált a birodalomban. Egyes állásfoglalások szerint az angol birodalomépítés propagandájának tudható be, főként faji megnyilvánulásai miatt, mások szerint azonban a versben merő ironia figyelhető meg, ami a birodalomra leleselkedő veszélyekre mutat rá. A helyzetet jóval pragmatikusabban ragadta meg Harry Hinsley, a Camb-

ridge History of the British Empire, A brit birodalom cambridge-i története című művében. Szerinte annyi történt, hogy az Európában egyre inkább kiéleződő konfliktushelyzetet, miszerint már nem férnek el a nagyhatalmak egy kontinensen, azt úgy orvosolták egyfajta tüneti kezelésként, hogy importálták a gondokat a tengeren túlra, hogy azok a gyarmatokon csapódjanak le. „Az európai viszályokat és feszültségeket, mindazt, ami eddig erre a földrészre összpontosult, kivetítették a fejletlen világra [...] E korszak kezdetétől a kormányok politikai cselekvését, de lehet hogy az államon belül ható minden erőt is inkább a stratégiai és nem a gazdasági és pénzügyi mozgatórugók valamint az egyensúlyra és a saját helyzetük másokhoz képest való meghatározására irányuló megfontolások határozzák meg, még hozzá nemcsak Európában, de az egész világon.”³⁴ *A francia gondolkodó* Jules Ferry írásaiban azt hangoztatta, hogy úgy egy nemzet nem tud „tündökölni”, hogy a világpolitikába ne avatkozzon be. Ez Európa mellett most már Afrikát és Ázsiát is jelentette. Aki erről a feladattól lemond, az a hatalmak közti befolyás elvesztésével kell, hogy számoljon. Ha a korszakon röviden akarjuk leírni, akkor mondhatjuk azt, hogy erre az időszakra az európai egyensúly áthelyeződése a jellemző Ázsiába és Afrikába. Ez szolgált indokként Németország számára is amikor egyre erőteljesebb tette jelenlétét a dél-afrikai régióban. Német Délnyugat-Afrika megalapítása Nagy-Britannia számára sokkot okozott és Dél-Afrika további történetére nagy hatást gyakorolt a németek megjelenése, új szereplővel bővült a játszma.

8. Az aranylelőhelyek felfedezése

1886-ban aranyat találtak a transvaali fővárostól, Pretoriától, délre a Witwatersrand-hegységben. Ezzel egy csapásra megváltoztak az erőviszonyok a térségben. A gyémántbányászat révén felhalmozott tapasztalatok segítségével a termelés hamar megindult. A gyémánttal ellentétben, amiből ha túl sok van az lenyomja az árakat, az aranyak kimeríthetetlen volt a piaca.³⁵ Transvaal a hirtelen jött szerencsés pozícióinak megerősítésére fordította és megpróbált az angol gazdasági függéstől minél jobban szabadulni. Tengerparttal nem rendelkezvén alternatív útvonalakat kerestek, hogy az aranyat ne csak angol kikötőkön keresztül tudják exportálni. Kísérleteik, a vasútvonal kiépítése a portugál fennhatóságú Delagoa-öbölhöz, illetve Német Délnyugat-Afrika elérése a szárazföldön, nem érték el a kívánt hatást, mert a brit diplomácia akár erő alkalmazásától sem riadva vissza meghíúsította azt, hogy a bűrok érdemi eredményeket érjenek el.³⁶ Fokföldön ekkoriban kezdte meg az aktív politikálást Cecil Rhodes, aki válaszolt a bűrok új politikájának a kihívására. Rhodes a gyémántbányászatból gazdagodott meg, ő és Alfred Beit alapította a De Beers Consolidated Mines-t, ami monopolizálta a gyémántkitermelést. Az aranybányákban is részesedést szerzett, így érdekelté vált a Transvaallal való nyugodt viszonyban. Transvaal azonban nem kért az angolok és Fokföld által létrehozni kívánt unióból, ami Rhodes szerint is a legelőnyösebb lett volna a térség fejlődése szempontjából.³⁷ Cecil Rhodes mindig is Fokföldinek vallotta magát, és azt mondta az afrikai problémákat csak

„Cecil Rhodes mindig is Fokföldinek vallotta magát, és azt mondta az afrikai problémákat csak azok tudják megoldani, akik itt is élnek...”

azok tudják megoldani, akik itt is élnek, de érdekei egybe estek az angolok érdekeivel, így közös erővel próbálták megszabolázni a búrokat. Tevékenységüket azonban egyre nagyobb ellenszenv és gyanakvás fogadta transvaali oldalon.

9. Az uitlanderek problematikája

A búrok mindig is meg voltak győződve arról, hogy az angolok a megsemmisítésükre törnek, el akarják venni politikai vezető szerepüket, amit teljesen jogtalannak érezték, hiszen a saját maguk által meghódított földeken, úgy érezték csak ők dönthetnek a politikai és egyéb kérdésekben. A sok új angol nyelvű telepés azonban egyre inkább a gazdaság motorjává vált, hiszen nagyrészt ők uralták az ipart és a kereskedelmet.³⁸ Politikai jogaik a telepéseknek, az úgy nevezett uitlandereknek, nem voltak, mivel a búrok félték attól, hogy ami az angoloknak nem sikerült kívülről fegyverrel, az sikerülhet belülről, átveszik a hatalmat azzal, hogy több angol ajkú él Transvaalban, mint búr. Ezért többszöri kérésre sem voltak hajlandóak az uitlandereket bevenni az ország kormányzásába, akiket ez mélysegesen felháborított, hiszen úgy gondolták Transvaal jólétének ők a zálogai. Több petíciót is intéztek az angol kormányhoz, akik egyre nyomatékosabban kérték a búr vezetőket a probléma rendezésére. Rhodes még messzebbre ment

a probléma megoldásában. 1880-tól fokföldi parlamenti képviselő és hihetetlenül vagyonos ember. 1883-85 között angol segítséggel megakadályozta, hogy Fokföld tartósan megszállja Botswanát és ezzel szomszédossá váljon a német gyarmattal Délnyugat-Afrikában. Ezután 1888 és 1890 között ügynökei révén koncessziókat kötött a Zambézi két oldalán fekvő földek afrikai uralkodóival, a mai Zimbabwe és Zambia területén, és amikor a fokföldi brit kormány vonakodott a területeket fennhatósága alá vonni, megalapította a Brit Dél-afrikai Társaságot, amely szabadalomlevelet kapott a brit kormánytól, hogy építse ki a brit adminisztrációt.³⁹ Ezzel teljesen elszigetelte a búr köztársaságokat a tengertől és úgy gondolta ez elég kényyszerítő erő lesz az unió létrehozására. A transvaali kormányzat azonban, Kruger elnökkel az élen, csak egyre elszántabban védte érdekeit.

10. Dr. Jameson transvaali kalandja

Rhodes elvesztve türelmét ki akarta használni az alkalmat, hogy 1895-re az uitlanderek elégedetlensége már aggasztó méreteket öltött és a nyílt felkelés fenyegetett. Rhodes ekkor már Fokföld miniszterelnöke és a Brit Dél-afrikai Társaság vezetője, megbízta dél-rhodésiai emberét, így nevezik ekkor a Társaság által irányított területet, dr. Jamesont, hogy a transvaali rend helyreállítása érdekében egy rendőri különítménnyel hatoljon be és állítsa helyre a rendet. Tulajdonképpen ez annyit jelentett, hogy álljon a már régóta szervezett uitlander felkelés élére és buktassa meg a kormányt.⁴⁰ Az akció teljes katasztrófa lett, az uitlanderek

nem lázadtak fel, dr. Jameson egységét elfogták a búrok.⁴¹ Rhodes lemondásra kényszerült, a Fokföldön és Oranjében élő búrok, akik Rhodes passzív szövetségeseinek számítottak az események hatására a búr köztársaság pártjára álltak, Anglia legnagyobb megrökönyödésére a németek nyíltan kiálltak Transvaal mellett és táviratban gratuláltak a sikeres elfogó akcióhoz. A nemzetközi közvélemény innentől kezdve durva imperialista akcióként értékelt minden angol tevékenységet Dél-Afrikában, Nagy-Britannia teljesen elszigetelődött.⁴²

11. A németek megjelenése a régióban és a Delagoa-öböl körüli konfliktus

Transvaal az akcióban újabb, minden eddiginél világosabb bizonyíté-

kát látta annak, hogy Nagy-Britannia a létére tör. Habár a búr-német szövetség nem lett szorosabb Nagy-Britannia is rádöbbsent, hogy Dél-Afrika gazdag régió, kereskedelme ezer szállal kapcsolódik Angliához, így fontos része lett a gyarmatbirodalomnak. Az új gyarmatügyi miniszter, az imperializmus és a birodalom lelkes híve, Joseph Chamberlain, valamint Dél-Afrika új főmegbízottja Sir Alfred Milner létkérdésnek tartotta, hogy Nagy-Britannia befolyása megkérdőjelezhetetlen legyen a régióban.⁴³ Azt, hogy az érdekek mennyire összetettevé váltak a térségben, jól szemlélteti a portugál területen fekvő Delagoa-öbölben történt kikötő fejlesztések, és az ahhoz vezető vasútvonal kérdése a század végén. A legtöbb dél-afrikai háborúról szóló beszámoló



Holtestek a Spion Kopon másnap reggel. Forrás: Pakenham, Thomas: The Boer War. Weidenfeld and Nicolson, London, 1979., 428-429. o.

szerint kevés jelentősége volt a kérdésnek. Peter Henshaw cikkében azonban bőven találunk cáfolatokat erre és nem mellesleg a többi ok is jobban érthetővé válik.⁴⁴ A Delagoa-öbölből, a portugál Kelet-Afrikán át, Johannesburgig tartó vasútvonal már 1984 októberében megnyílt. Ez az útvonal – a legrövidebb a part és Witwatersrandi aranybányák között – lefedte azt a kereskedelmet, ami máskülönben angol kikötőkön keresztül Fokgyarmaton és Natalon keresztül ment volna végbe.⁴⁵ Ez a kereskedelem, sok beszámoló szerint, soha nem öltött fenyegető méreteket az 1890-es években. Bár a brit kormánynak nem sikerült megszereznie a Delagoa-öböl vasútvonalának ellenőrzését, az állandóan a csőd szélén álló portugál kormánnyal olyan megállapodásokat kötött, amelyek tulajdonképpen biztosították azt, hogy a kikötő ne lehessen komoly vetélytársa, a területen található angol fennhatóságú kikötőknek.⁴⁶ Az 1898. augusztusi angol-német megállapodás eredményeként, úgy tűnt sikerült megegyezésre jutni a legfenyegetőbb hatalmú riválissal a régióban.⁴⁷ Mégis a Gyarmatügyi Minisztérium, mikor világossá váltak számára a megállapodás részletei, azonnali lépéseket sürgetett, mert veszélyben érezte a brit pozíciókat a térségben. Az 1890-es évek során a brit kormány két dolgot szeretett volna elkerülni. Az első, hogy Transvaal ne tudjon a tengerhez a Delagoa-öbölön át kijutni. A második a rivális európai hatalmak kereskedelmi térnyerése, akár hajózási akár politikai értelemben. A portugál kormánnyal kötött 1875-ös és 1891-es egyezmények, úgy tűnt ezt sikeresen szavatolják.⁴⁸ Az 1898-as titkos angol-német megáll-

apodás látszólag kiiktatta a Dél-Afrikában addig agresszívan terjeszkedő németeket és elvben megszüntette a feszültséget a két állam között. Németország beletörődött a Transvaal fölötti brit elsőbbségbe és elfogadta azt, ha valamilyen okból kifolyólag a portugál birodalom összeomlana, akkor Mozambik déli fele, beleértve a Delagoa-öblöt, a britek kezébe kerülne, amennyiben Németországé lesz az északi.⁴⁹ Egy súlyos problémát azonban nem vettek figyelembe a Külügyminisztérium tárgyalóbiztosai, ami a Gyarmatügyi Minisztérium szerint nagy veszélyt hordozott magában. A portugál megállapodások tartalmaztak egy olyan megkötést, ami megtiltotta a Delagoa-öböl kikötői létesítményeinek rivális kereskedelmi vállalatok általi fejlesztését. A Külügyminisztérium azonban, hogy enyhítse az Európa- és világszerte tapintható angol-német feszültséget, beleegyezett abba a látszólag jelentéktelen német kérésbe, hogy német támogatású társaságok kiépítsék üzleti tevékenységeiket, és kikötői létesítményeket fejlesszenek az 'Eiffé' vagy 'Katambe' koncesszió keresztül a Delagoa-öbölben.⁵⁰ Külügyminisztérium valószínűleg úgy gondolta, hogy minden előny, amit a németek az Eiffé koncesszió keresztül nyernek, azt az újonnan alapított brit támogatású kereskedelmi vállalkozás, a Lingham koncesszió meghiúsítja. Ezzel szemben a Gyarmatügyi Hivatal úgy érezte, hogy az öbölben megjelenő két új, kedvező pénzügyi helyzetben levő üzleti társaság inkább csak rontott a helyzeten még úgy is, hogy az egyik ezek közül brit irányítású.⁵¹ Az öböl bármilyen célú fejlesztése nagy veszélyt

*Dél-afrikai könnyűlovasság
menete Fokvárosban,
a felső sarokban Lord Robert
főparancsnok portréja*



*Forrás: Pakenham, Thomas: The
Boer War. Weidenfeld and Nicol-
son, London, 1979., 428-429. o.*

jelent a fokföldi és natali kikötőkre, ami nem csak a brit befolyás csökkenését vonja maga után, hanem a rossz pénzügyi helyzetben lévő két gyarmat költségvetésére végzetes is lehet.⁵² Azonban ez nem csak Natal és Fokföld kereskedelmi érdekeit sértené. Emellett, a terület vízi útja fölötti brit stratégiai dominancia is veszélybe kerül, veszélyeztetné az arannyal, kereskedelemmel és tőkebefektetéssel kapcsolatos brit érdekeket. Dél-Afrikát geopolitikailag formálná át, megteremtve a „Dél-afrikai Egyesült Államokat” a Brit Birodalmon kívül, ahelyett hogy létrejönne a Dél-afrikai Domínium azon belül. Ez

óriási csapást mérne a brit birodalom presztízsére világszerte.⁵³ A Delagoa-öböl startégiiai jelentősége tehát nem abban rejlett, hogy mit nyújtott a briteknek, nekik nem volt szükségük még egy tengeri bázisra Afrikában, hanem, hogy mit nyújtott a britek riválisainak.⁵⁴ Már az, hogy egyáltalán ezen a kikötőn keresztül is szállítanak aranyat Európába, a britek ellenőrzése nélkül, valamint, hogy Transvaal külkereskedelmének egyre nagyobb részét ezen a kikötőn keresztül bonyolítja, aggodalomra adott okot a britek részéről.⁵⁵ A kikötő tulajdonképpen nem Transvaal meghódításának záloga volt, épp ellenkezőleg.

12. A háborúhoz vezető brit és búr félelmek

A britek attól féltek, hogy teljesen kicsúszhat az irányítás a kezükből, és ez egy ilyen fontos terület esetében beláthatatlan következményekkel járt volna. Nem csak gazdasági értelemben féltették a befolyásukat. Félelmeiket a következőképp lehet összefoglalni: először is úgy gondolták, ha a witwatersrandi arany nem a londoni érdekeltségű vállalatokat gazdagítja, akkor könnyen a riválisok kezére juthat. Másodszor, ha Transvaal a bevételeiből nem angol termékeket vásárol és nem angol közvetítőkön keresztül, hanem szintén a riválisok, elsősorban Németország gazdaságát erősítik. Harmadszor, ennek végzetes hatása lett volna a két brit gyarmat, Fokföld és Natal, gazdaságára, amik nagyban függtek nemcsak a transvaali aranyforgalomtól, de az oda irányuló termékek vasúti kereskedelmétől is. Negyedszer, transvaal vezetésével önálló állam jöhet létre Dél-Afrikában, ami nem része a Brit Birodalomnak, sőt annak rivalisaival szövetséges. És ötödször, ez akkora presztízs veszteséget okozna Nagy-Britanniának, ami nem csak megmaradt dél-afrikai pozícióit veszélyeztetné, hanem a világban betöltött vezető szerepét is.⁵⁶ Bár a háború kitörésének az oka az uitlanderek helyzete volt, mégis a valódi indok inkább kereshető Nagy-Britannia előbb részletezett birodalmi megfontolásaiban és abban, hogy ezeket Transvaal a függetlenségét féltve nem vette figyelembe.⁵⁷ Még a háború megkezdésekor is csupán annyi volt a britek célja, hogy egy együttműködőbb kormány kerüljön Transvaal élére,

valahogy úgy, mint Oranje esetében.⁵⁸ A háború kitörésekor csak az volt biztos, hogy mindkét fél komolyan veszélyben érezte nem csak szűkebb értelemben vett gazdasági érdekeit, de a búrok esetében a létüket is, angol szempontból pedig az egész birodalmat. Az 1899-es sikertelen bloemfontein-i konferencia után a háború már valóban csak idő kérdése volt.⁵⁹

„A háború kitörésekor a két fél hadserege nagyjából azonos létszámú volt, körülbelül 28 ezer fő, de az angolok folyamatosan növelték a csapataik létszámát és végül megközelítőleg 450 ezer brit katona harcolt a háborúban, a két búr köztársaságban összesen nem élt ennyi fehér telepes.”

13. A Dél-Afrikai háború eseményei

13.1. A szembenálló erők

Az 1895-os Jameson-féle akció óta Transvaal tudatosan készült a háborúra. Ennek érdekében nagy mennyiségben vásárolt különböző típusú, igen jó minőségű fegyvereket. Így a háború kitörésekor haditechnikai szempontból egyáltalán nem voltak hátrányban az angolokhoz képest, sőt bizonyos fegyverek összevetésénél azt tapasztalhatjuk, hogy a búrok előnyben voltak az angolokhoz képest. A háború kezdetén kiemelkedett és ezért említést érdemel a búr tüzérség. A búrok a háború előtt lehetőségeikhez lépest nagy gondot fordítottak a tüzérségük modernizálására. A búrok tüzérsége azért is volt különle-

ges, mert ez volt az egyetlen olyan búr katonai fegyvernem, ami egyenruhával rendelkezett. Transvaal tüzérségénél az 1890 mintájú osztrák tüzéregyenruhát rendszeresítették, Orange szabadállam tüzérsége az 1874-es kékes-szürke holland tüzérségi egyenruhát használta. A tüzérek létszáma a két államban a következőképp oszlott meg: Transvaal, 733 fő, Orange tüzérsége, 474 fő. Létezett még az úgynevezett „erőd-tüzérség”, de ez semmilyen szerepet nem játszott a harcokban, a háború során, ugyanis védművekkel csak Pretoria városa rendelkezett, de azt a búrok harc nélkül elhagyták.⁶⁰ Az ágyúk rendkívül sokfélék voltak és a típusok száma csak bővült a harcok során a zsákmányolt angol lövegekkel. A modern ágyúk többsége azonban német és francia gyártmány volt. A búr puskák is első osztályú minőséget képviseltek. Kruger elnök kormánya az 1890-es évek második felében 37 ezer puskát és hozzá 10 millió töltényt rendelt a Krupp-tól. A puska a legújabb gyártmányú Mauser volt, a 95-ös típusú, amely túlszárnyalta a britek által rendszeresített Lee-Metfordot mind lőtávolságban, mind pedig pontosságban. Ezenkívül a Norvég Állami fegyvergyár is nagy mennyiségben adta el Krag-Jørgensen típusú puskáját a búroknak. Megjelent a csataterén az ismétlődő pisztoly is, a búrok rendelkeztek a Mauser C-96-ossal, ami konstrukciójában is újnak számított.⁶¹

A britek szárazföldi hadserege természetesen a kor elit hadseregei közé tartozott, de érdemes megemlíteni, hogy a háború tanulságai arra készítettek a döntéshozókat, hogy a 20. század elején átfogó hadügyi reformokat vezes-

senek be, mert súlyos hiányosságok mutatkoztak, mind a hadszervezetben, mind az utánpótlásban, mind pedig a hadvezetésben és a kommunikációt illetően.⁶² Érdeemes megjegyezni, hogy a britek számára például végig nagy gondot jelentett a megfelelő számú ló biztosítása mind a harcoló alakulatok, mind az utánpótlás számára. A Dél-Afrikába behajózott lovak átlagos élettartama 6 hét volt. A hosszú hajójút, a nem megfelelő táplálék és a klíma miatt az állatok nem tudtak alkalmazkodni a körülményekhez. Épp ezért az Ausztráliából érkező önkéntesek lovai, akik hozzászoktak már a hasonló éghajlathoz jó szolgálatot tettek a gazdáiknak, mivel teljesíteni tudták a feladatukat.

A háború kitörésekor a két fél hadserege nagyjából azonos létszámú volt, körülbelül 28 ezer fő, de az angolok folyamatosan növelték a csapataik létszámát és végül megközelítőleg 450 ezer brit katona harcolt a háborúban, a két búr köztársaságban összesen nem élt ennyi fehér telepes. A búrok körülbelül 85 ezer embert tudtak harcra küldeni.⁶³

A búr hadsereg szervezeti felépítése alkalmazkodott a taktikához. Úgynevezett commandokban harcoltak, amik kisebb mobil lovas egységeket jelentettek, nem is volt hagyományos értelemben vett gyalogságuk, és vezetőiket maguk választották. Az britek megmaradtak az ezred és zászlóalj szerinti tagolásnál és a háború elején alig rendelkeztek lovassággal. Ez döntőnek bizonyult a kezdeti búr sikereknél. A búr mesterei voltak, annak a gerilla jellegű harcmodornak, amit a háború alatt alkalmaztak. Nem bocsájtkoztak közelharcba, hanem messziről vet-

ték tűz alá az ellenséget és amikor pozíciójukat felfedték új löllásba vonultak. Az ilyen kisebb akciók nagyfokú önállóságot követeltek és kiváló helyismeretet és a búrok mindkét tulajdonsággal rendelkeztek. Azonban pont ez volt az oka annak is, hogy az ostromokkal nem boldogultak, az ilyen nagyszabású, szervezettséget igénylő feladatokhoz nem voltak elég képzett katonák.⁶⁴

13.2. A háború eseményei

1899. október 9-én a háború kitérőse már elkerülhetetlen volt. A transvaali kormány ultimátumot intézett Angliához, melyben 48 órát adott a Dél-Afrikában tartózkodó haderő határtól való visszavonására valamint megtiltotta a tengeren tartózkodó angol csapatoknak, hogy bármely dél-afrikai kikötőbe behajózzanak. Amennyiben ezek a követelések nem teljesülnek az automatikusan hadüzenettel ér fel.⁶⁵ Az angolok nem fogadták el a felvételeket, így október 11-én kitérő a háború. Még ezen a napon a búr csapatok átlépték Fokföld és Natal határait. A támadásnak három fő iránya volt. Keleten Joubert tábornok hatolt be Natalba és a fő erőket több győzelem után Ladysmith városba szorították, ahol bekerítették őket és megkezdtek az ostromot. Nyugaton Cronjé vezetésével Mafeking és Kimberley városát vették ostrom alá. Délen pedig betörték Fokföldre abban a reményben, hogy az ottani búrok csatlakoznak a harchoz.⁶⁶ Az ostromok elhúzódtak, Mafekingnél a védelmet a cserkészlet későbbi megalapítója Baden-Powel ezredes szervezte, és novemberre megérkezett az angol erősítés Sir Redvers Buller tábornok vezetésével, aki rögtön három hadosz-

lopot alakított ki és a három ostromlott város felmentésére küldte őket. Buller már elmúlt 60 éves és a gyarmati háborúk alatt nagy hírnévre tett szert, de Dél-Afrikában ez egy hét alatt semmivé foszlott. A búrok ugyanis pont ennyi idő alatt verték szét mindhárom hadoszlopát december közepén az úgynevezett „fekete hét” alatt. A Mafekingbe tartót Strombergnél december 10-én, a Kimberley felszabadítására küldöttet Magersfonteinél december 11-én és a személyesen Bullers által vezetettet, ami Ladysmith felszabadítására indult Colensónál december 15-én.⁶⁷ Ezek a vereségek és a csatánként elszenvedett több száz fős veszteségek a kor mércéivel mérve katasztrofálisak voltak és megdöbbentették az angol közvéleményt, valamint kivívták a világ többi részének szimpátiáját. A búrok azonban nem tudták kiaknázni a sikereket, egyrészt nem üldözték a megvert seregeket, másrészt nem kényszerítették az angolokat tárgyalásra, hanem újabb erősítéseket küldtek, most már valóban mozgósítva a birodalom erőforrásait.⁶⁸ December 18-án Lord Roberts-et nevezték ki főparancsnokká, aki az afganisztáni hadjáratban tüntette ki magát és vezérkari főnökének Kitchener lett, aki a mahdista felkelést folytatta vérbe alig egy éve Szudánban. Mindeközben a csapatok is folyamatosan érkeztek, december végére számuk már meghaladta a 100 ezer főt. Roberts 1900. január 10-én érkezett meg Fokvárosba és január folyamán a britek elszenvednek még egy súlyos vereséget Spion Kopnál, de a februárban kezdődő hadjáratlalt, úgy gondolták, a háborút hamar lezárják.⁶⁹ A hagyományos részét való-

ban sikerült még az év vége előtt megnyerniük, egymás után felszabadították az ostromlott városokat, február 15-én Kimberley-t, február 28-án Ladysmith-t és május 17-én Mafeking-et. Emelett nagyobb búr regurális alakulatok teszik le a fegyvert, Cronjé négyezer emberrel kapitulál Paardebergnél. A hadjárat során beveszik Oranje Szabad Állam fővárosát Bloemfonteint március 13-án, Johannesburgot május 30-án, valamint Transvaal fővárosát, Pretoriát június 5-én. A brit várakozásokkal ellentétben a búrok azonban nem adták meg magukat.⁷⁰ Már márciustól, amikor a brit fölény a csatatereken is nyilvánvalóvá vált, gerilla taktikák alkalmazásával próbálták az esélyeket kiegyenlíteni, és amikor a búr hadsereg, mint tényező megszűnt létezni, az összes megmaradt egység ezt a taktikát kezdte követni. Olyan tehetséges vezérek voltak, mint

Louis Botha, Christian de Wet, Olivier, Kritzinger, Hertzog vagy Koos de la Rey. Az angolok kezdetben nem tudtak hatékonyan fellépni a búr kommadók akciói ellen és meglepően nagy veszteségeket szenvedtek a náluk jóval kisebb ellenségtől. A búrokat segítette a helyismeret, a mobilitás, mindenki lovon közlekedett a kommandó tagjai közül és a meglepetés ereje. A probléma leküzdésére az angolok drasztikus megoldást választottak. Még Roberts parancsnoksága idején adták ki a parancsot a farmok megtorlasként való felgyújtására, mivel a búrok az utánpótlásukat és információikat jórészt innen szerezték.⁷¹ A másik, még nagyobb visszhangot kiváltó intézkedés a koncentrációs táborok létesítése volt. Mégis, még két év kellett, hogy a felek békét kössenek. Ezt 1902. május 31-én Vereenigingben írták alá. Az angol feltételek nem voltak



Cronjé leteszi a fegyvert lord Roberts előtt Paardebergnél.

Forrás: Pakenham, Thomas: The Boer War. Weidenfeld and Nicolson, London, 1979., 432. o.

túlságosan követelözök, ahogy ezt Churchill is kiemelte, Az angol ajkú népek történetében, „A megállapodás szerint senkit sem lehetett megbüntetni, kivéve ha a háború bizonyos szokásai ellen vétett; Britannia pedig, amint mód nyílik rá, megadja az önkormányzatot, és hárommillió font kártérítést fizet. Rövi-

den ezek voltak a szerződés fő pontjai, s az utolsó közülük valóban nagylelkűnek tekinthető – a modern hadtörténetben mindenesetre precedens nélküli volt.”⁷² Mindenesetre Dél-Afrika további történelme szempontjából kijelenthető, hogy ezek a puha békefeltételek megkönnyítették a későbbi unió létrejöttét.

A háború főbb eseményeinek kronológiája

1899.

- október 9.** búr ultimátum
- október 11.** az ultimátum lejártával megkezdődik a háború Fokföld és Natal búr inváziójával
- október 13.** a búrok megkezdik a Baden-Powell által védett Mafeking ostromát
- október 15.** a búrok megkezdik Kimberley ostromát
- október 20.** csata Talanánál
- október 21.** csata Elandslaagtenél
- október 24.** rietfonteini akció
- október 30.** „Gyászos hétfő”, a White védte Ladysmith ostroma megkezdődik
- október 31.** Sir Redvers Buller, az új brit főparancsnok megérkezik Fokvárosba
- november 23.** Belmont-i csata
- november 25.** Grasper-i akció
- november 28.** csata a Modder Rivernél
- december 10.** Stromberg-i csata, az első brit vereség a „fekete hét” alatt
- december 11.** a Magersfontein-i csata, a második brit vereség a „fekete hét” alatt
- december 15.** Colenso-i csata, a harmadik brit vereség a „fekete hét” alatt
- december 18.** Lord Roberts váltja Bullert a főparancsnoki poszton Dél-Afrikában, Kitchener a vezérkari főnöke

1900.

- január 6.** akció Platrandnál, Ladysmith közelében
- január 10.** Roberts megérkezik Fokvárosba
- január 23-24.** csata a Spion Kopnál
- február 9-7.** csata Vaalkransnál
- február 11.** Roberts megkezdi hadjáratát
- február 14.** megkezdődik a harc Tugela Heightsért
- február 15.** Kimberley felmentése, búr győzelem Waterval Driftnél
- február 18.** csata Paardebergnél
- február 27.** Cronjé megadja magát Paardebergnél, a britek végül győznek Tugela Heightsnél
- február 28.** Ladysmith felmentése

- március** a britek elkezdik a blokházak építését
- március 7.** akció Poplar Grovenál
- március 10.** Driefontein-i csata
- március 13.** a britek ellenállás nélkül beveszik Bloemfonteint
- március 15.** Roberts kegyelmet ajánl azoknak a búroknak, akik megadják magukat és beszolgáltatják a fegyverüket, ők az úgynevezett „kéz-feltevők”
- március 17.** a búrok a hagyományos hadviselés mellett gerillataktikákat kezdenek alkalmazni
- március 31.** akció Sannah's Postnál
- április 3-4.** akció Mostertshoeknél
- április 9.** akció Boshofnál
- május 12.** sikertelen búr roham Mafekingnél
- május 17.** Mafeking felmentése
- május 24.** Orange Szabad Államot Anglia anektálja Orange-folyói Kolónia néven
- május 29.** akció Doornkopnál és Biddulphsbergnél
- május 30.** Roberts bevonul Johannesburgba
- június 5.** Roberts elfoglalja Pretoriát
- június 7.** De Wet lecsap a brit utánpótlási vonalra Roodewalnál
- június 12.** akció Diamond Hillnél
- június 16.** Roberts kiadja parancsát a farmok felégetéséről
- július 31.** A Prinsloo vezette búrok kapitulálnak a britek előtt Brandwater Basinnél
- augusztus 27.** akció Bergendalnál
- október** általános választások Britanniában, a háború befejezését támogatók kevés szavazatot kapnak(„khaki-választások”)
- október 19.** Kruger Európába távozik Dél-Afrikából,Schalk Burger a megbízott ügyvezető elnök
- október 25.** a britek anektálják Transvaalt
- november 6-7.** akció Leliefonteinnél
- november 29.** Kitchener átveszi a főparancsnokságot Robertstől, aki december 10-én visszamegy Angliába
- december 13.** akció Nooitgedachtnál
- december 16.** Kritzinger és Hertzog betör Fokföldre
- december 27.** Emily Hobhouse megérkezik, hogy ellenőrizze a koncentrációs táborokat

1901.

- január 28.** French tábornok Transvaalban megkezdi a búrok begyűjtését
- január 31.** akció Modderfonteinnél
- február 10.** De Wet betör Fokföldre
- február 28.** sikertelen béketárgyalások kezdődnek Middelburgban

- május 16.** Kritzinger második betörése Fokföldre
május 28. akció Vlaktefonteinél
július Millicent Fawcett irányításával bizottság vizsgálja koncentrációs táborokat
szeptember 17. akciók Elands Poortnál és Blood River Poortnál
szeptember 30. akció Moedwilnél
december 11. Kritzinger megkezdi harmadik betörését Fokföldre
december 25. akció Tweefonteinél

1902.

- február 28.** Nagy brit hadjárat, aminek eredménye a Lang Reit-i siker
március 7. akció Tweeboschnál
április 11. csata Roodewalznál
május 6. akció Holkrantznál
május 15-17. ,29-31. Békekonferencia Vereenigingben
május 31. A Vereenigingi béke aláírása, a búr erők megadják magukat
június-július szabadon engedik a búr hadifoglyokat

Jegyzetek

- 1 Smith, Iain R. (1996): *The Origins of the South African War, 1899-1902*. London: Longman. 15. o.
- 2 Fage, J. D. – Tordoff, William (2004): *Afrika története*. Budapest: Osiris Kiadó. 299. o.
- 3 U.o. 300. o.
- 4 Smith, 1996. 15. o.
- 5 Fage – Tordoff, 2004. 300. o.
- 6 U.o.
- 7 U.o. 301. o.
- 8 Pakenham, Thomas (1979): *The Boer War*. London: Weidenfeld and Nicolson. xxi. o.
- 9 Smith, 1996. 17. o.
- 10 Fage – Tordoff, 2004. 301. o.
- 11 Grant, R. G. (2006): *Csaták, a fegyveres küzdelem 5000 éves története*. Budapest: IKAR. 242. o.
- 12 Smith, 1996. 17. o.
- 13 U.o. 18. o.
- 14 Balogh András et al. (2002): *Nemzet és nacionalizmus*. Budapest: Korona Kiadó. 398. o.
- 15 Fage – Tordoff, 2004. 321. o.
- 16 Balogh András et al., 2002. 399. o.
- 17 Smith, 1996. 20. o.
- 18 Balogh András et al., 2002. 399. o.
- 19 U.o.
- 20 Smith, 1996. 21. o.
- 21 Fage – Tordoff, 2004. 321. o.
- 22 Balogh András et al., 2002. 399. o.
- 23 Smith, 1996. 22. o.
- 24 U.o. 23. o.
- 25 Fage – Tordoff, 2004. 322. o.
- 26 Smith, 1996. 25. o.
- 27 U.o. 32. o.
- 28 Diederiks H. A. et al. (1995): *Nyugat-európai gazdaság-és társadalomtörténet (A rurális társadalomtól a gondoskodó államig)*. Budapest: Osiris Kiadó. 293. o.
- 29 Hinsley, F. H. (szerk.) (1962): *The New Cambridge Modern History XI., Material Progress and World-Wide Problems, 1870–98*. Cambridge: Cambridge University Press. 386. o.
- 30 Duroselle, Jean-Baptiste (1990): *Európa (Népeink története)*. Budapest: Officina Nova Könyvkiadó. 340. o.

- 31 U.o.
 32 U.o.
 33 U.o.
 34 U.o.
 35 Fage – Tordoff, 2004. 323. o.
 36 U.o. 325. o.
 37 U.o. 325. o.
 38 U.o. 322. o.
 39 U.o. 325. o.
 40 Smith, 1996. 70–92. o.
 41 Pakenham, 1979. 5. o.
 42 Fage – Tordoff, 2004. 326. o.
 43 Fage – Tordoff, 2004. 327. o.
 44 Henshaw, Peter (1998): The „Key to South Africa” in the 1890s: Delagoa Bay and the Origins of the South African War, *Journal of Southern African Studies*, Vol. 24, No. 3 (Sep., 1998)
 45 U.o. 527. o.
 46 U.o. 528. o.
 47 Smith, 1996. 39. o.
 48 Henshaw, 1998. 528. o.
 49 U.o.
 50 U.o.
 51 U.o.
 52 U.o. 535. o.
 53 U.o. 529. o.
 54 U.o.
 55 U.o. 536. o.
 56 U.o. 542. o.
 57 Smith, 1996. 421. o.
 58 U.o. 422. o.
 59 Pakenham, 1979. 69. o.
 60 Zicherman István (2007): „Az angol-búr háború ágyúí. Búr tüzérség.” *A XX. Század Fegyveres Konfliktusai, Hadtörténelmi Mail Újság*, I. évfolyam, 8. Szám.
 61 Grant, 2006. 245. o.
 62 Hinsley, 1962. 227. o.
 63 Fage – Tordoff, 2004. 327. o.
 64 Grant, 2006. 244. o.
 65 Pakenham, 1979. 103. o.
 66 Sík Endre (1964): *Fekete-Afrika története I. Kötet*. Budapest: Akadémia Kiadó. 403. o.
 67 Fremont-Barnes, Gregory (2003): *The Boer War, 1899-1902*. Oxford: Osprey. 47. o.
 68 Sík, 1964. 403. o.
 69 Fremont-Barnes, 2003. 12. o.
 70 U.o.
 71 Pakenham, 1979. 440. o.
 72 Churchill, Winston S. (2004): *Az angol ajkú népek története*. Budapest: Európa Könyvkiadó. 905. o.

Felhasznált irodalom

- Fage, J. D. – Tordoff, William (2004): *Afrika története*. Budapest: Osiris Kiadó.
 Sík Endre (1964): *Fekete-Afrika története I. Kötet*. Budapest: Akadémia Kiadó.
 Hinsley, F. H. (ed.) (1962): *The New Cambridge Modern History XI., Material Progress and World-Wide Problems 1870-'98*. Cambridge: Cambridge University Press.
 Pakenham, Thomas (1979): *The Boer War*. London: Weidenfeld and Nicolson.
 Smith, Iain R. (1996): *The Origins of the South African War, 1899–1902*. London: Longman.
 Grant, R. G. (2006): *Csaták, a fegyveres küzdelem 5000 éves története*. Budapest: IKAR.
 Balogh András et al. (2002): *Nemzet és nacionalizmus*. Budapest: Korona Kiadó.
 Diederiks, H. A. et al. (1995): *Nyugat-európai gazdaság-és társadalomtörténet (A rurális társadalomtól a gondoskodó államig)*. Budapest: Osiris Kiadó.
 Duroselle, Jean-Baptiste (1990): *Európa (Népeink története)*. Budapest: Officina Nova.
 Henshaw, Peter (1998): „The 'Key to South Africa' in the 1890s: Delagoa Bay and the Origins of the South African War”. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 24., No. 3. (Sep., 1998).
 Fremont-Barnes, Gregory (2003): *The Boer War, 1899–1902*. Oxford: Osprey.
 Churchill, Winston S. (2004): *Az angol ajkú népek története*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
 Zicherman István (2007): „Az angol-búr háború ágyúí. Búr tüzérség.” *A XX. Század Fegyveres Konfliktusai, Hadtörténelmi Mail Újság*, I. évfolyam, 8. Szám.